

Petercsák Tivadar

Kulturális örökségünk: az egri fertálymesterség

Magyarország 2006-ban csatlakozott az UNESCO szellemi kulturális örökség megőrzéséről szóló egyezményéhez, amelyet 2003-ban fogadtak el Párizsban. Eszerint a *szellemi kulturális örökség* olyan szokás, ábrázolás, kifejezési forma, tudás, készség – valamint az ezekkel összefüggő eszköz, tárgy, műalkotás és kulturális színhely –, amelyet közösségek, csoportok, esetenként egyének kulturális örökségük részeként elismernek. Ez a nemzedékről nemzedékre hagyományozódó szellemi kulturális örökség, amelyet a közösségek és csoportok állandóan újra-teremtenek, az identitás és a folyamatosság érzését nyújtja számukra, ily módon segítve elő a kulturális sokszínűség és az emberi kreativitás tiszteletét.

Szellemi kulturális örökségünk és a hagyományörzés Magyarországon egyedülálló eleme az *egri fertálymesterség*. A 15–19. században Győrtől Kolozsvárig a Kárpát-medence különböző tájain volt jellemző, hogy a városok némi önállósággal rendelkező részei – a tizedek és fertályok – élére tizedeseket, fertálymestereket választottak. Ők a modern közigazgatás létrejöttéig segítették a helyi önkormányzatok munkáját. Az *egri fertálymesterség azért különleges Magyarországon*, mert a tényleges közigazgatási és rendészeti feladatok megszűnése után hagyományörző tevékenységként és a társasági élet részeként fennmaradt a 20. század közepéig. A szocializmus évtizedeiben szünetelt, majd a rendszerváltozás után, 1996-ban újjászerveződött fertálymesteri testület ma az egyik legfontosabb civil szervezet Egerben. Az évszázados tradíciókat ápolva sajátos öltözékükben jelen vannak a közösségi rendezvényeken, részt vesznek a történelmi értékek megőrzésében és megismertetésében, valamint karitatív tevékenységet is folytatnak. A fertálymesterség az „egriség” szerves része és a lokális öntudat, identitás erősítésének fontos eszköze. Mindezek alapján az Egeri fertálymesteri testület januári közgyűlése úgy döntött, hogy *kéri felvételét a nemzeti kulturális örökség nemzeti jegyzékébe*.

A 18. század elején Egerben már létező fertálymesteri intézmény a hajdúk 17. századi hadi szervezetére vezethető vissza, akik a városban megtelepedve egy-egy városrész élére *tizedest (decurio)* állítottak. A török kiűzése után betelepülő német polgárság az általuk lakott városrészeket 1712-ben már *negyednek (viertel)* nevezte, és az élére választott elöljárókat eleinte még tizedesnek, majd az 1730-as évektől németül *viertelmeisternek*, magyarul *fertálymesternek, negyedmesternek* hívták. Később a fertálymester, negyedmester elnevezés egyaránt jellemző. Kezdetben négy negyede volt Egernek, majd a városfalon kívüli *hóstyák*, külvárosok

létrejöttével az 1710-es évek elején hatra (Hatvani, Maklári negyed), 1716 és 1823 között 12-re (Város I–IV., Hatvani I–IV., Rác vagy Felnémeti, Cifrasánc, Maklári I–II. negyed) nőtt a számuk. 1938-ban két új negyed (Szent István-város, Szent Lajos-város) keletkezett, a 21. század elején pedig az egykori Csebokszári lakótelepből jött létre a 15. negyed (Felsőváros). 2012-ben az Eger részét alkotó Felnémet kapott fertálymestert (Felnémet negyed).

A fertálymesterek a 18–19. században a városi tisztségviselőkkel együtt, azok alárendeltségében végezték munkájukat: tájékoztatták a negyedek lakóit a földesurak és a hatóságok rendeleteiről, de részt vettek az adók összeírásában és beszedésében is. Városrészükben ellenőrizték a tűzrendészetet, a kémények, az udvarok és az utcák tisztaságát. Ügyeltek arra, hogy mindenki a magisztrátus által megszabott napszámbért fizesse, idegeneknek ne adjanak szállást, a fertály lakói erkölcsös életet éljenek. Ők vigyáztak az éjjeli csendre és rendre, amikor a fertálymesteri botot is használhatták, de törvény elé is állíthatták a garázda elemeket. A városi tanács a 19. század elején részletesen szabályozta a fertálymesterek kötelességét, s eszerint ügyeletet tartottak a városházán, hogy ügyes-bajos dolgok intézésére elküldhessék őket. A város 1872-es szabályrendeletei között is megtalálható a fertálymesterek kötelességeinek felsorolása, ami a korábbi gyakorlatot erősíti meg.

A 20. században már nem voltak a város által előírt feladataik, tisztasági tevékenységként negyedeik szószólói voltak, segítették a szegényeket, gondot viseltek a helyi kulturális értékekre. *A fertálymesterség presztízse a 20. század első felében érte el a csúcspontját*, amikor magas rangú főpapok, országgyűlési képviselők, megyei és városi tisztviselők, értelmiségiek is megtiszteltetésnek vették, ha fertálymesterek lehettek.

18–19. században nem volt egységes fertálymesteri testület, hanem az egyes negyedek szerint 12 jól elkülönülő csoport létezett, amelyhez a még élő összes fertálymester tartozott. Ilyen keretek között választották meg évente az új fertálymestereket, tartották meg az összejöveteleket, és vezették a fertálymesteri naplót. Általában minden negyednek volt egy kis kasszája, ún. *fáklyapénze*, amelyet a régi és az új tagok adtak össze, s ebből fedezték a kiadásokat. A 18–19. században az összes fertálymester évente csak egy alkalommal, *Szent Apollónia napján* jött össze, amikor részt vettek a bazilikában tartott szentmisén, és a városházán letették az esküt. Az egységes fertálymesteri szervezet igénye a 19–20. század fordulóján jelent meg, az *Egri Negyedmesteri Testület* pedig 1931-ben alakult. A tisztikar tagja volt az *elnök*, a *tiszteletbeli elnök*, a *társelnök*, az *alelnök*, a *főtítkár*, a *titkár*, a *pénztáros*. A *választmány* a negyedenként delegált 3–3 főből állt, a két új negyedet 2–2 tag képviselte. Alakuló ülésén fogalmazták meg, hogy „*az egri negyedmesteri kar egy darabkáját őrzi a régi szép, becsületes történelmi időknek.*” A célokat rész-

letesen közzétették a *fertálmesterek tízparancsolatában*. Ma is érvényesek azok a morális elvek, amelyek szerint „*elsősorban nekünk kell istenfélő, hazaszerető, az erkölcs parancsai szerint élő, tekintélytisztelő, felebarátján segítő, feddhetetlen polgár példaképeként elől járni negyedeink népe előtt, úgy magánéletünkben, mint közéleti tevékenységünkben.*”

A 20. század első felében a *fertálmesterek a város egészét átfogva tevékenykedtek a lokális értékek megismertetése, az erkölcsös élet és a szociális gondok javítása érdekében*. 1931 őszén a testület aktívan részt vett az ínségakció szervezésében, 1935-ben pedig úgy határoztak, hogy minden fertálmester köteles lesz a negyedben lévő szobrok, feszületek és műemlékek állapotát figyelemmel kísérni. Volt olyan negyed, ahol az utca aszfaltozását és közkút állítását szorgalmazták. A fertálmesteri testület javaslata alapján írták meg a lelépő fertálmesterek az év során negyedükben történt eseményeket tartalmazó jelentésüket. Ezek szerint az aktív és *kiérdemült* fertálmesterek testületileg részt vettek a városrészek egyházi és polgári rendezvényein, de tükrözik a negyedek érdekében végzett sokrétű tevékenységüket is. A Cifrasánc fertály múzeumban őrzött jegyzőkönyve szerint 1936-ban a negyed fertálmesterei együttesen megjelentek a szervita rend nagyszombat esti feltámadási ünnepélyén, és a körmenetben hat tag lámpával kísérte az oltáriszentséget. Az aktív fertálmester viszont a főszékesegyházi körmeneten és a városi ünnepségeken vett részt teljes díszben és gyertyával. Így pl. a Trianoni emlékmű avatásán, Török kanonok beiktatásán, Jézus szíve körmeneten és a Dobó ezrednap ünnepén jelent meg. Év közben a negyedmester szigorúan felügyelt a rendre, szorgalmazta a városonál az elhanyagolt árkok tisztítását és a hiányzó éjjeli világítás pótlását. A negyed lakói számára igazolásokat is kiadott különböző ügyekben.

A fertálmesterek adtak díszőrséget 1938. július 4-én, amikor a Szent Jobb aranyvonata Egerbe érkezett, és 8 egeri fertálmester köpenyben és zászló alatt vett részt a magyar honvédség Kassára történő ünnepélyes bevonulásán, de fogadták az 1940. november 26-án Erdélyből hazatérő egeri háziezredet is a Dobó téren. A II. világháború éveiben a fertálmesterek állították ki negyedükben a cukor- és petróleumjegyek igénylésére szóló igazolásokat, a Hatvan II. negyedben pedig úgy döntöttek 1944-ben, hogy a temetési koszorúkra összeszedett 100 pengőt a hadiárvának adják.

A fertálmesteri tisztség jelentőségét és helyi társadalmi beágyazottságát tükrözi, hogy *1939-ben már 289 fő alkotta a fertálmesteri testületet*. A politikai változások azonban nem kedveztek a civil szerveződéseknek, és 1950-ben a megválasztott fertálmesterek már nem teheték le az esküt a tanácselnök előtt, ugyanakkor még 1956-ban is összejött titokban 4-5 egykori fertálmester a Maklár II. negyedben.

Újjáélesztésére a rendszerváltozás után nyílt lehetőség a Lokálpatrióta Egylet kezei között. Az akkori elnök, Várkonyi György ötlete volt a nagy hagyományokkal rendelkező egri fertálmesterség intézményének felújítása. Szándékát segítették a még élő fertálmesterek (Fodor Mihály, Szepesi Lajos, Gyergyák Károly) is. Végül 1996-ban sikerült megalakítani ismét az Egri Fertálmesteri Testületet, amely a mai törvények szerint egyesületként működik, de a régi hagyományokra támaszkodva alakították ki szervezeti rendjét, tevékenységét. A tisztikar tagjai: az elnök (főkapitány), az alelnökök: egyházi és világi, a kancellár, a tárnokmester, a zászló-tartó, a számvevők. A választmány a minden negyedből delegált egy-egy főből áll, akiket évente választanak a negyedek fertálmesterei.

A fertálmesterség egyik fontos aktusa az új fertálmester megválasztása. A 18. század végén még a városrészek lakói, a 19. század első harmadától pedig a negyed régi, kiérdemült fertálmesterei baráti összejöveteleken, a tényleges fertálmester házában vagy pincéjében tartott *suttogón* vették számba az arra érdemes férfiakat. A kiválasztásnál fontos szempont volt a tisztességes, vallásos és erkölcsös élet. A 19. század végéig jellemző, hogy háztulajdonnal kellett rendelkeznie. Adventkor vagy januárban negyedenként, a régi fertálmester házában került sor a választásra, és innen ment a küldöttség a jelöltért lámpásokkal, fáklyákkal és a jelképekkel (fertálmesteri bot és köpeny), hogy jelenjen meg az „eljegyzésre”. A választás tényét a fertálmesteri naplóban rögzítették. A lelépő fertálmester *letéti lakomán* látta vendégül a résztvevőket. A kiválasztás szempontjai ma sem változtak: közismert, példamutató életvitelű és munkájú, köztisztelőben álló személy legyen. Ma is a negyedbeli *suttogókon* választják ki a jelölteket, de korábban, mert az egyesületi szabályoknak megfelelően október 31-ig terjesztik a választmány elé a személyeket. Az advent idején tartott fertálmesterek karácsonya ad lehetőséget a választmány által jóváhagyott jelöltek bemutatkozására. Új elem az is, hogy az új fertálmestereket a januári közgyűlés választja meg, illetve veszi fel őket tagjai sorába. Ennek befejező része a disznótor vagy *trakta*.

Az új fertálmesterek beiktatása ünnepélyes keretek között február 9-én, Szent Apollónia napján történt, ma a hozzá legközelebbi szombaton. Régen két-két egykori fertálmester, a *keresztapa* és két-két *gyertyás* kísérte az újakat, ma a régi és az új fertálmester együtt vonul be 10 órakor a bazilikában kezdődő szentmisére. Ezt követően a városházára mennek, ma még ezelőtt megkoszorúzzák az elhunyt fertálmesterek kopjafáját. A városházán a régi fertálmesterek és hozzátartozók jelenlétében tesznek esküt a polgármester előtt, vagy ahogy a 18. században mondták „*törvény szerint letették a hiteket*” Ma itt kapja meg az új fertálmester a régítől a szalagos botot, és terítik a vállára a százáncú köpenyt. Beszédet mond a főkapitány, a polgármester és az egyik új fertálmester. A mostani avatáskor a főkapitány az első években egy múzeumi régi bottal, újabban az ő számára készített

nagyobb szalagos bottal megérinti az új fertálmester vállát. Régen az avatás után negyedenként került sor az új fertálmester által adott *feltéti lakomára*, ami sokszor másnapig is eltartott. Ma ez a *trakta* az eskütételi ceremónia után van, amelyen az összes negyed régi és új fertálmesterei részt vesznek feleségükkel együtt. 1996-tól az avatás estéjén a Lokálpatrióta Egylet az új fertálmesterek tiszteletére rendezi farsangi bálját.

Ma is használják az évszázados megkülönböztető jelképeket, a *fertálmesteri botot* és a *százcáncú köpenyt*. A Dobó István Vármúzeum 9 botot és 3 köpenyt őriz, amelyek a 20. század elejétől készültek, változó hosszúságúak, és felül kiszélesedőek vagy gömbben végződnek. A legtöbb botba bevésték, ráírták vagy rászögezett fémlapocskákra karcolták a negyed fertálmestereinek a nevét és a hivatali évszámát. A Hatvan III. negyed botjába folyóírással 56 nevet véstek, a 2010-ben vásárolt és a felnémeti negyedben használt boton 121 név olvasható az 1820–1948 közötti időszakból. Ennek a botnak a készítői is ismertek: Ruppert Antal kádármester és Tajthy Kálmán faszobrász. A tisztséget átadó fertálmester felesége színes szalagot kötött a botra, amelyen szerepel az illető neve és az évszám. A ma használatos botok egységesen 130 cm hosszúak és gömbben végződnek, s erre is szalagok kerülnek.

A fekete posztóból varrt, hosszú, alul 5,2–7,6 méter kerületű, bársony gallérú, belül piros posztóval bélelt, ezüst csatos köpenyeket a negyed pénzből készítették, és a bottal együtt viselték. A 20. század első felében a város híres szabója, Hibay György varrta a legtöbbet. A tisztség újraélesztésekor a múzeumi darabok alapján készítették a köpenyeket, de az ezüst csat helyett fehér zsinórt alkalmaznak. Új elem a fertálmesterek viseletében a Bocskai-sapkára emlékeztető süveg, régen kalapot hordtak. Ma a régi és a hivatalban lévő fertálmesterek nyakba akasztható kör alakú nagy jelvényt és kabátra tűzhető kis jelvényt viselnek, amelyek előképe az 1930-as évekbeli fertálmesteri jelvény. A testület címerével díszített nagy jelvényt nemcsak civil ruhán, de a hivatalban lévők a köpennyel együtt is hordják.

A fertálmesterek már 1896-ban rendelkeztek *zászlóval*, amelyet Párvy Sándor apát-kanonok adományozott részükre. A mai testület zászlaja fehér színű, a szélén piros-zöld fogazással díszített, egyik oldalán címerük, a másik oldalon „Egri Fertálmesteri Testület 2000” felirat olvasható.

A megválasztott fertálmesterek névsorát 1849-től kezdték megörökíteni rajzos, díszes kivitelezésben a negyedek feltüntetésével, 1869-től pedig már fényképeken is láthatók. Kezdetben 4-4 fertálmester egész alakos képét ábrázolták névvel és a negyed feltüntetésével díszes keretezésben, az 1870-es évek második felétől az ovális vagy szögletes mellképek jelentek meg. A színes *fertálmesteri tablók* díszítményei között gyakoriak az antikizáló stílusú épületelemek, a szőlő-

és búzamotoívumok, valamint Magyarország és Eger címere. A keretezett tablókat a városházán őrizték, ma pedig 26 db a múzeumban található. Jelenleg is készülnek fertálymesteri tablók, de a korábbiaktól nagyobb méretben, és ezek lefényképezett változatát kapja meg emlékebe minden fertálymester. Az újonnan elválasztott fertálymesterekről csoportkép is készül a városháza kis tanácstermében az egri vár védelmét ábrázoló festmény előtt.

A mai fertálymesterek büszkék arra, hogy munkájukkal, életvitelükkel kiérdemelték e nagy múltú testületbe kerülésüket. *Fontos feladatuk ma is a több évszázados hagyomány továbbvitele.* A 16 fertálymester a jelképekkel és zászlóval jelen van a fontos városi rendezvényeken. Az egyesület éves programjában előre meghatározzák azokat a programokat, ahol képviseltetik magukat. Így többek között részt vesznek az 1848/49-es szabadságharc ünnepén, az Egri Bikavér Ünnep részét képező Szent Donát-napi ünnepségen a szőlőhegyi szobornál, a Szent István-napi szentmisén a várban, a servita búcsún (szeptember 19.), az Egri Vár Napjának eseményein (október 17.), az elhunyt fertálymesterekért mondott szentmisén a ferences templomban (november 1.), az adventi gyertyagyújtáskor a Dobó téren, a Szent János-napi borszentelésen és szentmisén a bazilikában (december 27.). Az egyesület szabálya szerint ezen alkalmakkor a hivatalban lévő fertálymesterek és a vezetés bottal, köpenyben jelenik meg. Aki nem tud részt venni, maga gondoskodik helyettesről. A város történelmi tradícióinak nagy fontosságot tulajdonítanak, ezért vett részt egy fertálymesteri küldöttség 2008. júniusában *Dobó István földi maradványainak újratemetési ünnepségén* a dobóruszkai templomban. A határainkon túli magyarok is találkozhatnak az egri fertálymesterekkel, hiszen rendszeresen részt vesznek a *csíksomlyói búcsún* is. Az 1930-as években a városháza közgyűlési termében külön „fertálymesteri pad” volt, ahol a fertálymesterek részt vehettek a közgyűléseken, hogy az ott elhangzottokról tájékoztatni tudják negyedük lakosságát. Ma nincs ilyen pad, de Eger rendszerváltás utáni első polgármestere, dr. Ringelhann György személyes tanácsadójának tekintette a negyedmestereket. *A Fertálymesteri Testület szoros kapcsolatban áll a Főmérnöki Irodával,* akik begyűjtik a fertálymesterek negyedekkel kapcsolatos felújítási, útjavítási igényeit, és jelzik, hogy mit tudnak azokból megvalósítani. *A fertálymesterek maguk is szerveznek negyedeikben* a lakosság közreműködésével a helyi értékek megőrzését, a környezet ápolását szolgáló *közösségi munkát.* Így tették rendbe a Cifra-Sánc negyedben a Gárdonyi-kertet, máshol a Mária-szobor környékét ápolták, vagy a patakmeder takarításában, az utcák fásításában vettek részt. A Lajosvárosban a fertálymester köré szerveződött közösség tevékeny részese volt a templom felújításának. A Csákó városrészben több százan jönnek össze a karácsony előtti közös megemlékezésre, baráti összejövetelekre. A hagyományokat folytatva *ma is fontos a szegények, elesettek segítése.* Az egyesület éveken át támogatta egy csángó gyer-

mek taníttatását. Segítség lehet az idős emberek számára behordott tüzelő vagy a felnémeti negyedben 2013 februárjában szervezett jótékonysági gulyáslevesfőzés és -osztás a rászorulóknak. A *fertálmesterek évközben is tartanak suttogókat*, ahol a negyedet érintő előadásokat, összejöveteleket szerveznek, így pl. a Maklár városrész Jézus szíve plébánián kialakított helyiségében kerül sor a programokra. A Fertálmesteri Testület *havonta megrendezi a Ferences rendházban az un. nagy suttogót*, amelyet egy-egy negyed szervez az egykori és az aktív fertálmesterek számára. Itt bemutatkoznak az egyes fertályok, de megemlékeztek pl. az egeri vár védelmének 460. évfordulójáról, vagy előadást hallhattak a városfejlesztési kérdésekről és Eger történeti-művészeti értékeiről. A testület összetartozását erősíti a *fertálmesteri énekkar*, amely fellép a rendezvényeken, a ferences templom szentmiséin, de már országos programokon is szerepeltek.

A fertálmesterség hagyományainak megismertetését szolgálják a Dobó István Vármúzeum és a Bródy Sándor Könyvtár által szervezett hazai és külföldi kiállítások, a helyi és országos médiumokban megjelenő publikációk. A Fertálmesteri Testület a vármúzeum segítségével tervezi a fertálmesterség múltját és jelenét bemutató állandó kiállítás megnyitását. A témáról előadások hangzanak el szakmai konferenciákon, a város közösségeiben, és tananyag az Eszterházy Károly Főiskola kulturális örökség szakos mesterképzésében.

A fertálmesterség ma is rang Egerben, és fontos eszköze a lokális öntudat erősítésének. A jelenleg mintegy 250 egykori és aktív fertálmester családjával és rokonaival több ezer fős társadalmi bázist jelent a három évszázados hagyomány fennmaradásához. A tradicionális jelképekkel való megjelenésük emeli a városi rendezvények ünnepélyességét, és folyamatosan emlékezteti Eger lakosságát a több évszázados múlttal rendelkező, de a negyedekre és az egész városra kiterjedő mai funkciókat is ellátó intézményre.